

РОЗДІЛ 12 ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

УДК 152.3:340.64

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-9/108>

МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ЗМІСТ ТА СУЧАСНИЙ СТАН НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЗНАТЬ, ІНТЕГРОВАНИХ В ПРАВО

METHODOLOGICAL CONTENT AND MODERN CONDITION OF SCIENTIFIC RESEARCH PSYCHOLOGICAL KNOWLEDGE INTEGRATED INTO LAW

Виногородська Є.С., студентка II курсу магістратури
Університет сучасних знань

Наукова стаття присвячена проблемі опрацювання існуючих та отримання нових результатів наукових знань в правничій сфері, що неминуче опосередковується використанням та застосуванням спеціальних психологічних знань задля її оптимізації. В представленій роботі здійснено теоретичне опрацювання наукових знань в правничій сфері з огляду на сучасний стан розроблення психологічних засад окремих напрямів правозастосовної діяльності у їх діалектичному взаємозв'язку. При написанні наукової праці використаний також власний досвід авторки у статусі юридичного психолога в окремих видах юрисдикційного процесу.

Авторкою підтримується наукова позиція про те, що правники, повинні мати лише не юридичні, а і психологічні знання, що дозволить їм відчувати психологічну готовність до співпраці з іншими представниками правоохоронних органів та юридичними психологами зокрема. Вміння розібратись у всій гамі психологічних відтінків та залежностей своєї роботи характеризують рівень професійної майстерності правника. Щодо розуміння статусу «юридичний психолог» у поєднанні спеціальностей «право» + «психологія», то для цього фахівцю необхідно мати вищу освіту та довести це у юрисдикційному процесі шляхом надання засвідчених копій чи оригіналів документів про вищу освіту за спеціальністю «право» та «психологія».

Констатується раціональність ідеї про розробку загальнотеоретичних засад юридико-психологічного забезпечення формування особистості юридичного психолога з позицій спадкоємності наукових підходів з одночасним розвитком та оновленням понятійно-категоріального апарату і методологічного інструментарію юридико-психологічного дослідження. Актуалізовано існуюче положення про те, що, висновок юридичного психолога як експерта у галузі права, створений на основі принципів права для заповнення прогалини та вирішення конкретної судової справи, має винятково індивідуальний характер, не володіє обов'язковою силою для інших однорідних випадків та не служить і не може служити офіційною підставою для вирішення аналогічних справ, не стає правовою нормою, догмою, доктриною або судовим (адміністративним) прецедентом. Водночас, положення, що висновується юридичним психологом як експертом, повинні стати зразком для вирішення однорідних справ та для виправлення й уніфікації юридичної практики і удосконалення правового регулювання.

Ключові слова: юридична психологія, спеціальні психологічні знання, галузь права, методологічний зміст, психічна діяльність, правосвідомість.

The scientific article is devoted to the problem of processing existing and obtained new results of scientific knowledge in the legal field, which is inevitably mediated by the use and application of special psychological knowledge for its optimization. In the presented work, a theoretical elaboration of scientific knowledge in the field of law is carried out, taking into account the current state of the development of the psychological foundations of certain areas of law-enforced activity in their dialectical relationship. When writing the scientific work, the author's own experience as a legal psychologist in certain types of jurisdictional process was also used.

The author supports the scientific position that lawyers should have not only legal but also psychological knowledge, which will allow them to feel psychological readiness to cooperate with other representatives of law enforcement agencies and legal psychologists in particular. The ability to understand the entire range of psychological nuances and dependencies of one's work characterizes the level of professional skill of a lawyer. Regarding the understanding of the status of a legal psychologist in the combination of the specialties of law + psychology, for this the specialist must have a higher education and prove it in the jurisdictional process by providing certified copies of the original documents on higher education in the specialty of law and psychology.

The rationality of the idea of developing the general theoretical foundations of legal-psychological support for the formation of the personality of a legal psychologist from the standpoint of the continuity of scientific approaches with the simultaneous development and updating of the conceptual-categorical apparatus and methodological tools of legal-psychological research is stated. Updated the existing Regulation that the conclusion of a legal psychologist as an expert in the field of law is created on the basis of the principles of law to fill a gap and resolve a specific court case has an exclusively individual character, does not have binding force for other similar cases and does not and cannot serve as an official basis for solving similar cases does not become a legal norm, dogma, doctrine or judicial precedent. At the same time, the provisions established by a legal psychologist as an expert should become a model for solving homogeneous cases and for correcting the unification of legal practice and improving legal regulation.

Key words: juridical psychology, special psychological knowledge, branch of law, methodological content, mental activity, legal consciousness.

Відповідно до Конституції України права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави (ст. 3). Нами підтримується висловлена в правничій науці позиція (В. Кошинець) стосовно того, що необхідність гуманізації і, відповідно, психологізації юрисдикційної діяльності сьогодні не викликає сумнівів ні в керівництва держави, ні в самих працівників, ні в громадян, які є об'єктом юрисдикційного процесу. Тому зростаючі вимоги держави і суспільства до ефективності судової влади повинні супроводжуватися проведенням наукових практичних досліджень, присвячених визначенню теоретико-методологічних засад впро-

вадження в юрисдикційний процес спеціальних психологічних знань, їх можливостей та перспектив використання [1, с. 23]. В умовах реформування та розвитку українського суспільства незмірно зростає роль психології в усіх сферах життєдіяльності, у тому числі – в правовій. Психологічні знання дедалі більше стають потужним правовим механізмом захисту прав людини і громадянина [1, с. 309].

Окремим організаційно-правовим аспектам проблеми використання та застосування спеціальних психологічних знань у юрисдикційному процесі України присвячені роботи вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема, В. Андросюка, В. Барка, В. Беда, Д. Алексан-

дрова, І. Озерського, І. Охріменка, В. Казміренка, Л. Казміренко, В. Коновалової, М. Костицького, В. Кошечця, М. Кроза, В. Марчака, В. Синьова, В. Шепітька, Д. Швеця, Г. Юхновця та ін., проте на сьогодні не можна сверджувати про ґрунтовне теоретико-прикладне дослідження означених питань у розрізі сприйняття «юридичної психології» не лише як галузі юридико-психологічних знань, а й як галузі наукових знань в сфері права. У зв'язку з наведеним є актуальною необхідність дослідження правових та психологічних аспектів використання спеціальних психологічних знань у юрисдикційному процесі України. Дослідження цього напрямку належать до юридичної психології, зокрема, до її прикладних аспектів, орієнтованих на розв'язання актуальних проблем соціальних суб'єктів у сфері регульованих правом відносин, у тому числі – правозастосовної діяльності.

Зростаючі вимоги держави і суспільства до ефективності судової влади повинні супроводжуватися проведенням наукових практичних досліджень, присвячених визначенню теоретико-методологічних засад впровадження в процесуальне законодавство спеціальних психологічних знань, їх можливостей та перспектив використання [2, с. 26]. Безумовно, що процеси інтеграції та диференціації наукового знання, а також зростання загальної кількості інформації призвели до збільшення питомої ваги вузькоспеціалізованої інформації, яка потребує врахування. До того ж, така інформація стає все складнішою і малодоступною через брак часу для більшості для практичних працівників. Тому між наукою і практикою постає певний інформаційний бар'єр, котрий, на наш погляд, можна долати двома шляхами:

– за рахунок створення інформаційних підрозділів в установах, організаціях, на підприємствах (що нині стало нормою);

– шляхом залучення спеціалістів до сфери науки і техніки, які здатні забезпечити безпосереднє застосування наукових досягнень на виробництві чи у соціальній практиці [3], чим усунути відставання у впровадженні відповідних наукових досягнень [1, с. 246–247].

Отже, юридична психологія є комплексною науковою галуззю права та психології одночасно, предметом яких є закономірності та механізми психіки людини у сфері правовідносин і правової поведінки, а також розроблення нових і вдосконалення наявних технологій та методик, спрямованих на підвищення ефективності системи «людина – право». У свою чергу, методологічною основою юридичної психології є системно-структурний аналіз соціальних процесів, деліквентної поведінки, юрисдикційної діяльності у взаємозв'язку зі структурою та змістом правових норм [4]. Вже виходячи з самої термінологічної конструкції («юридична» та «психологія») можна виокремити її юридичну та психологічну сторону, що підтверджує двоєдиність інтегральної науки «юридичної психології». Відтак, «юридична психологія» як наука синтезує в собі юридичну та психологічну сторону будь-якого явища, процесу та уможливує вживання терміну юридична (правові явища, процеси, норми, правила) та психологія (психологічні закономірності, явища, процеси), оскільки, це не суперечитиме предмету означеної науки. Однак, варто підкреслити, що у кожному конкретному випадку поняття конструкція «юридична психологія» має іманентно-гнучкий, мігруючий зміст, оскільки вивчаючи особливості, закономірності, детермінанти чи засади будь-якої правничої діяльності чи іншого правового явища, вона безпосередньо залежить від мети, предмету та об'єкту, що досліджується.

Підтримуючи наукову позицію І. Озерського, вважаємо, що «юридичну психологію» варто розглядати як повноцінну юридичну науку, а якщо ще сміливіше то і як галузь права. Юридична психологія як галузь правничих знань, має бути виокремленою в системі права окремою

галуззю права, оскільки повноцінно містить її (*галузі права*) ознаки, зокрема: охоплює певну якісно однорідну сферу суспільних відносин; має відносно самостійну сукупність юридичних норм, що визначають умови їх реалізації; відзначається своєрідністю обсягу інститутів, що її складають; відсутністю підгалузей права; володіє лише їй властивим режимом правового регулювання, котрим забезпечується ефективність її дії як галузі в цілому; є стійкою і автономною у своєму функціонуванні під системою системи права. За фундаментальністю норм «юридична психологія» є спеціальною (конкретизуючою), оскільки врегульовує сфери суспільних відносин, що пов'язані з первинними суспільними відносинами, деталізує і підсилює дію певних норм основних галузей права (трудова, сімейна, кримінально-виконавча, кримінальне процесуальне, цивільно-процесуальне та ін.) [5].

На думку М. Костицького, спеціальні психологічні знання є різновидом знань про психіку людини та можуть бути використані у судочинстві з метою виконання його завдань, їх належить вважати професійними знаннями психологічної науки, її основних галузей, вміння застосувати спеціальні тестові та інші психологічні методики, набуті при здобутті психологічних спеціальностей, під час навчання в аспірантурі, практичної діяльності особою, яка залучається до кримінального процесу як експерт, консультант, спеціаліст-психолог [6, с. 24]. У свою чергу, В. Марчак вважає, що спеціальними психологічними знаннями належить вважати набуті особою, яка залучається до кримінального процесу як консультант, спеціаліст чи експерт, у процесі навчання чи роботи за психологічними спеціальностями, професійні знання про психічні закономірності людини, що можуть використовуватися в кримінальному процесі для забезпечення завдань кримінального судочинства [7, с. 15]. За допомогою використання спеціальних психологічних знань можна одержати дані, що дозволяють зрозуміти і правильно оцінити особливості психічної діяльності й поведінки людей [8, с. 117].

Спеціальні знання з огляду М. Ревака, складають, як правило, цілісну систему наукових знань з її практичною спрямованістю, до складу якої входить порядок і спосіб дослідження, певні спеціальні терміни, зрозумілі тільки для поінформованих у цій галузі осіб, а не окремі уривчасті дані, що мають загальнозживане, загальнозастосовне значення [9, с. 13]. П. Карпечкін, під спеціальними знаннями розуміє результат отримання інформації в якому-небудь визначеному виді справ, діяльності людини, що становлять собою визначені відомості на певному етапі, а так як науково-технічний прогрес перебуває у постійному розвитку, то знання можуть втрачати своє актуальне значення, бути застарілими [10, с. 117].

У цьому разі взаємовплив та інтеграція права і психології виявляється на рівнях застосування суміжного психологічного знання в юридичній науці в чистому вигляді та використання в юридичній науці психологічного знання шляхом його трансформації [11, с. 23]. І це очевидно виходячи з того, що суб'єкт правозастосування (суддя, прокурор, адвокат, експерт у галузі права) при виявленні прогалин у праві (аналогії права) ґрунтується, окрім формально-юридичного, матеріального, на ідеологічному рівні розуміння права з позицій правосвідомості як складової науки юридичної психології. Як пише, В. Котюк, «правосвідомість особистості – це така форма відображення правових явищ, яка охоплює психічні, інтелектуальні, емоційні і вольові процеси та стани: знання чинного права і законодавства, правові вміння і навички, правове мислення, правові емоції і почуття, правові орієнтації, позиції, мотиви, правові переконання та установки, які синтезуються в прийнятих рішеннях і які направлені на пізнання, спілкування і взаємодію в процесі правової діяльності й поведінки у сфері правовідносин» [12, с. 35].

Таким чином, методологічний зміст наукового пізнання інституту спеціальних психологічних знань опосередковується їх визначеними межами в чинному законодавстві, а тому сприймається лише через призму системного (комплексного) підходу акумульованого у концептуальних положеннях дисертаційних, монографічних досліджень вчених-юристів та психологів, що є визначальною характеристикою вивчення методологічних засад юридичної психології як галузі наукових знань. Спираючись на опрацьовані теоретико-прикладні дослідження, констатується про сенс нормативно визначити, ким саме може бути фахівець

в сфері юридичної психології, який міг би бути спеціалістом чи експертом (або експертом у галузі права) і в юрисдикційному процесі. Для прикладу, визначення статусу юридичного психолога у відповідному документі про здобуту освіту може відобразитися у дипломі кандидата (*доктора філософії*) психологічних чи юридичних наук, а так само і доктора психологічних чи юридичних наук за спеціальністю: 19.00.06 – «юридична психологія» чи записом «юридичний психолог» (як фах) в сертифікаті (посвідченні) курсів підвищення кваліфікації або іншої форми спеціалізованої програми підготовки означеного фахівця.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кошинець В. В. Теоретико-методологічні засади спеціального психологічного пізнання в юрисдикційному процесі : дис. ... д-ра юрид. наук : 19.00.06. Київ, 2019. 398 с.
2. Черновський О. К., Федіна О. В. Особливості використання спеціальних психологічних знань в адміністративних провадженнях. *Європейські перспективи*. 2020. № 2. С. 26-33.
3. Костицький М. В., Луцький М. І., Луцький А. І. Про метод експертних психологічних оцінок. URL: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/5448/%CC>
4. 05.053.01-паспорт спеціалізації. *Вісник Асоціації докторів філософії України*. Львів, 2020. Вип. 2. URL: <http://aphd.ua/0505301/>
5. Озерський І. В. Актуальні проблеми юридичної психології : навч. посіб. Миколаїв : ЧНУ ім. Петра Могили, 2021. 300 с.
6. Костицький М. В. Використання спеціальних психологічних знань у радянському кримінальному процесі. Київ : НМК ВО. 1990. 87 с.
7. Марчак В. Я. Використання спеціальних психологічних знань у досудовому слідстві. Чернівці : Рута, 2005. 152 с.
8. Марчак В. Я., Шувальська Л. Р. Використання спеціальних психологічних знань суб'єктами судочинства. *Соціологія права*. 2011. № 1. С. 117–122.
9. Ревака В. М. Форми використання спеціальних пізнань в досудовому провадженні : автореф. дис... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. Харків, 2006. 21 с.
10. Карпечкін П. Щодо меж спеціальних знань при проведенні судової експертизи у господарському процесі. *Вісник прокуратури*. 2010. № 3 (105). С. 114–125.
11. Костицький М. В. Трансформація назви науки, що забезпечує психологічну сторону юридичної діяльності. *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ*. Київ, 2008. № 5. С. 23–29.
12. Котюк В. А. Поняття, структура та функції правових почуттів юриста. *Вісник Київського університету. Суспільно-політичні науки*. 1991. № 3. С. 31–36.